JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Björklund, Heidi; Purhonen, Jenna; Vallius, Antti

Title: Monimuotoisuus luontosuhteiden peilinä

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © tekijät ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Björklund, H., Purhonen, J., & Vallius, A. (2022). Monimuotoisuus luontosuhteiden peilinä. In H. Björklund, K. Hiltunen, J. Purhonen, M. Rainio, N. Sääskilahti, & A. Vallius (Eds.), Luontosuhteiden luonto : taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia (pp. 236-282). Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 133. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9459-4

MONIMUOTOISUUS LUONTOSUHTEIDEN PEILINÄ

Heidi Björklund, Jenna Purhonen & Antti Vallius

Luonnon monimuotoisuus on ekosysteemien, lajien ja geenien kirjoa maailmassa tai rajatulla alueella (Euroopan ympäristökeskus 2008). Tähän moninaisuuteen nähden yksiköllinen sana ”luonto” voi kuulostaa ristiriitaiselta, kun kokonaisuudesta puhutaan etenkin länsimaissa ikään kuin yhtenä asiana, yksikkönä (ks. esim. Berglund 2012, 42–43; Williams 2003). Lisäksi luonto on itsessään moniulotteinen käsite, jonka määrittelyn haasteita olemme tarkastelleet laajemmin luvuissa ”Ristiriitainen luontosuhde” ja ”Kysymyksiä luonnosta”. Näiden käsitteellisten hankaluuksien vuoksi luonnon monimuotoisuutta voi olla vaikea hahmottaa konkreettisesti. Monimuotoisuuden ymmärtämistä vaikeuttaa myös se, että määritelmän mukaan luonnon monimuotoisuus voi ilmetä tilaulottuvuuksien eri tasoilla, kuten yksilöissä geneettisenä monimuotoisuutena ja maisemassa eri ekosysteemeinä (Anonyymi 1993).

Ihmisten (*Homo sapiens*) toiminta muokkaa osaltaan monimuotoisuutta, ja toisaalta ihmiset kulttuuriympäristöineen ovat osa luonnon monimuotoisuutta (ks. esim. Lehtonen 2014, 28). Näin ollen tarkasteltaessa ihmisten luontosuhteita on tärkeää huomioida monipuolisesti myös eri mittakaavoissa toteutuvaa monimuotoisuutta. Tähän nojaten halusimme luoda tutkimuksellisen tilan ja sen puitteissa ekologian ja kulttuurintutkimuksen lähestymistapoja yhdistävän menetelmällisen kokeilun, jossa havainnoidaan ympäristöä useista eri mittakaavoista ja näkökulmista. Tavoitteena oli tutkia, mitä luontosuhteesta saadaan selville luonnon kokemisen ja havainnoinnin monimuotoisuuden kautta. Tällaiseksi tilaksi muodostui taiteellis-ekologinen työpaja, joka järjestettiin syksyllä 2020 kahdesti Laukaassa Hyyppäänvuorella. Seuraavassa esittelemme työpajaa ja sen tuloksia tukeutuen aineistoon, joka koostuu kenttänauhoituksista ja muistiinpanoista sekä jälkikäteen kerätyn palautekyselyn vastauksista.

Työpajan paikka ja osallistujat

Työpajan suunnittelun ja toteutuspaikan valinnan lähtökohtana oli ajatus siitä, että keskeiset mittakaavaan ja monimuotoisuuteen liittyvät teemat läpäisisivät kokonaisuuden niin rakenteellisesti kuin sisällöllisestikin. Näin ollen työpajan tuli toimia tiettyyn kohteeseen ankkuroituvana toiminnallisena alustana, joka mahdollisti sekä ekologisten että taiteen ja kulttuurin tutkimuksen menetelmien ja näkökulmien yhdistämisen. Tästä syystä työpajan fyysiseksi toteutuspaikaksi haettiin kohdetta, jossa on monimuotoisuutta lajiston, luontotyyppien ja luonnontilaisuuden suhteen. Paikan haluttiin sisältävän riittävän suurta korkeusvaihtelua, jotta ympäristöä päästäisiin tarkastelemaan myös laaja-alaisen maiseman tasolla. Kulttuurinen monimuotoisuus määriteltiin tässä yhteydessä maiseman ja siihen liitettyjen arvojen ja merkitysten pohjalta, joten halusimme kohteen olevan yleisesti tunnettu maisemakohde, jonka tarjoamat näkymät kytkeytyvät suomalaiskansallisessa kulttuurissa vaalittuihin monisäikeisiin esteettisiin ja poliittisiin merkitystasoihin.

Laukaassa sijaitseva Hyyppäänvuori täytti edellä mainitut ehdot. Hyyppäänvuori on keskiboreaalisella kasvillisuusvyöhykkeellä sijaitseva Natura 2000 -verkostoon kuuluva suojelualue, missä valtapuulajeina ovat kuusi (*Picea abies*) ja mänty (*Pinus sylvestris*) (Ahti, Hämet-Ahti & Jalas 1968). Vuoren lakiosat ovat melko luonnontilaisia vanhoja kalliomänniköitä lahopuineen, kun taas rinteillä levittäytyy rehevä lehtomainen kuusivaltainen kangasmetsä, jonka luonnontilaisuus on jonkin verran heikentynyt metsätaloustoimien vuoksi. Vuoren alapuoliset metsät ovat paikoin tavallista tasaikäistä talousmetsää, mistä johtuen metsäluonnon monimuotoisuudelle tärkeää lahopuuta on niissä erittäin vähän[1]. (Anonyymi 2000; Siitonen 2001.) Lievestuoreenjärven länsirannalla sijaitsevan – Keski-Suomen Koliksikin kutsutun – Hyyppäänvuoren laelta avautuu laaja näkymä, joka edustaa suomalaisessa kulttuurissa merkittävää korkealta avautuvan järvimaiseman teemaa (Lukkarinen 2004; Vallius 2013). Sekä maiseman että alueen ominaispiirteiden johdosta Hyyppäänvuori on nimetty myös yhdeksi Keski-Suomen alueel-

la sijaitsevaksi valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi (KSU-raportti 2016, 52).

Työpajan toiminnallisen luonteen sekä toteuttamishetkenä vallinneiden koronarajoitusten seurauksena työpajan osallistujien määrää rajoitettiin. Suuren kiinnostuksen myötä päädyimme lopulta järjestämään kaksi samansisältöistä työpajaa, joista ensimmäiseen osallistui kuusi ja toiseen neljä henkilöä. Osallistujien joukko muodostui opiskelijoista, tutkijoista, taiteilijoista, eläköityneestä opettajasta ja luontoalan ammattilaisesta. Kaikilla heillä luonto, taide tai ne molemmat kytkeytyivät opintoihin, tutkimukseen, harrastukseen, taiteen tekemiseen tai muuhun päivätyöhön. Edellä mainitut kytkökset ilmenivät esimerkiksi ympäristöalojen, ekologian ja taidekasvatuksen opintoina tai maiseman, luonnossa tapahtuvan luovan toiminnan ja/tai taiteen ja filosofian tutkimuksena. Luontokytköstä ilmensivät myös luonnossa liikkuminen ja luonnon aiheiden sekä materiaalien hyödyntäminen taiteessa tai päivätyö, jossa luonnon hyvinvointi liitetään ihmisen hyvinvointiin. Joukko koostui siis ”luontoihmisistä”, jotka jakoivat suhteellisen samankaltaisen, luonnon itseisarvoa ja suojelullista eetosta korostavan maailmankuvan. Joukosta puuttuivat luonnonsuojelua voimakkaasti haastavat henkilöt, jotka olisivat voineet rikastuttaa näkökulmien kirjoa, mutta samalla kenties myös vaikuttaa ryhmän yhteishenkeen ja työpajan tunnelmaan.

Toiminnalliset rastit

Työpaja rakentui erilaisten toiminnallisten rastien ja muutaman lyhyemmän tietoiskumaisen pysähdyksen ympärille. Niissä osallistujille tarjottiin mahdollisuutta joko oman toiminnan tai työpajan vetäjien ohjeistamana tarkastella luontoa ja sen monimuotoisuutta monessa eri mittakaavassa sekä pohtia eri aistien välityksellä omaa suhdettaan luonnonympäristöön ja sen suhdetta itseen.

Katseet pohjakerrokseen

Ensimmäisellä rastilla sovelsimme muun muassa kasvilajiston monimuotoisuusselvityksissä yleisesti käytettävää tutkimusruutukartoitusmenetelmää (RajatOn 2015), jonka avulla osallistujat laskivat pareittain satunnaisesti sijoitetulta neliömetriruudulta kaikki sammal-, putkilokasvi- ja sienilajit (kuva 1). Kasveista tuli arvioida lajien peittävyydet prosentteina tutkimusruudun pinta-alasta ja sienistä itiöemien tarkat lukumäärät[2]. Tietojen tallentamista varten jaoimme osallistujille valmiit lomakkeet. Tehtävässä ei vaadittu kuitenkaan lajintunnistustaitoja, vaan tunnistukseen sai tukea työ-

Kuva 1. Osallistujia syventyneenä tutkimusruutuunsa. Tutkimusruuturasti sijoittui talousmetsään, jossa oli olematon pensaskerros ja niukka kenttäkerros. Pohjakerroksesta löytyi sammalia ja sieniä. (Kuva: Antti Vallius)

Kuva 2. Tutkimusruutukartoituksen purkua sammalvaltaisella ruudulla. Ruutujen lajistot ja etenkin lajien runsaussuhteet olivat hyvin erilaisia (ks. kuvat 3 ja 4), vaikka ruudut sijaitsivat vain parinkymmenen metrin päässä toisistaan. (Kuva: Antti Vallius)

pajan ekologeilta. Mikäli osallistujat tai me tutkijat emme osanneet määrittää lajia, havainto kirjattiin ylös ryhmän tarkkuudella (esim. ”sammal 1, sammal 2”). Tehtävän tavoitteena oli havainnollistaa lajiston monimuotoisuuden mittareita, eli lajimäärää ja lajienvälistä runsautta, sekä satunnaisuuden merkitystä havaitun lajiston koostumukselle. Tehtävän lopuksi keräännyimme koko joukolla jokaisen ruudun ääreen, missä kukin kartoittajapari esitteli ruutunsa runsaimman sekä omasta mielestään mielenkiintoisimman lajin.

Rasti toteutettiin kuusimetsässä suppealla alueella, mutta siitä huolimatta tutkimusruutujen lajisto poikkesi toisistaan huomattavasti. Yhdellä ruudulla oli lähes yksinomaan sammalia, kun taas toisilta löytyi vaihtelevasti sieniä, sammalia ja putkilokasveja (kuvat 2–4).

Kuva 3. Tältä tutkimusruudulta löytyi paljon sieniä: mustarousku (*Lactarius turpis*), lakkinupikka (*Cudonia confusa*), haperolaji (*Russula* sp.), keltasarvikka (*Calocera viscosa*), malikkalaji (*Clitocybe* sp.), kuusenneulasnahikas (*Marasmiellus perforans*), jänönkorvalaji (*Otidea* sp.), hiippolaji (*Mycena* sp.) ja seitikkilaji (*Cortinarius* sp.). (Kuva: Antti Vallius)

> Eniten peittävä laji on sitten tämä kerrossammal. Ja näitä kuusenneulasnahikkaita laskimme noin kahdeksankymmentä. (Työpajakeskustelu 15.9., 12)
>
> Meillä oli täällä aika paljon kasveja verrattain noihin kahteen muuhun ruutuun. Nyt kun näki nuo kaks muuta [ruutua], niin vaikka ne on nuin lähellä, niin ne on ihan erilaisia kaikki. Mutta täällä oli pihlajaa, sitten

Kuva 4. Seinä- ja kerrossammal (*Pleurozium schreberi*, *Hylocomium splendens*) vallitsivat tällä tutkimusruudulla. (Kuva: Antti Vallius)

> oli mustikkaa, käenkaalia ja kahta erilaista tuommosta jotakin heinää. Ja sitten oli vanamoa ja oravanmarjaa. (Työpajakeskustelu 14.9., 1 ja 11 työparina)

Osallistujien havainnoissa ja oivalluksissa tiivistyi satunnaistamisen hyöty. Ilman satunnaistamista tutkimusruudun saattaisi helposti sijoittaa mielenkiintoiselta näyttävään paikkaan, jolloin mukaan tu-

lee ihmisen valinta, joka vinouttaisi lajisto-otosta. Toisaalta muutaman tutkimusruudun lajivaihtelun avulla havainnollistui, että koko metsän lajiston selvitykseen tarvittaisiin useita ruutuja, jotta satunnaistamisesta johtuva lajivaihtelu tasaantuu ja paikan kokonaislajistosta saadaan kattava käsitys. Siitä huolimatta harvinaisia lajeja täytyisi etsiä erikseen, sillä niitä ei vähälukuisuutensa vuoksi todennäköisesti osuisi ruuduille.

Osallistujien kokemusten mukaan tutkimusruudun tarkka lajistokartoitus ”pakotti” havainnoimaan ympäristöä tavanomaisesta poikkeavalla tavalla ja kiinnittämään huomiota asioihin, joihin ei yleensä kiinnitä huomiota niiden pienuuden tai vierauden takia (kuvat 5 ja 6). Keskeisenä tekijänä tässä toimi ruudun luoma rajaus, joka muodosti tarkasteltavasta alueesta hallittavissa olevan kokonaisuuden.

> Ei oo ikinä tullut tällaista tehtyä, et valitsee neliön metsästä ja katsoo mitä sillä on. Se jotenkin tarkentaa katsetta just tämmöseen, mitkä normaalisti jäävät huomaamatta, kun kävelee jossain, niin lähinnä toteaa, no täällä nyt on kaikenlaista, että aika vihreältä näyttää, tos on vähän ruskeampaa, ja se on siinä. Mut tommonen, kun sen fokusoi ja rajaa tommosen yksittäisen läntin, niin se jotenkin tuntuu, et sitä vois zoomata aina syvemmälle. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

> Havaintojen tekemiseen täytyy oikeastaan harjaantua ja opettaa, että meillä varmaan lajikehityksen myötä näköaisti toimii vähän eri tavalla normaalisti. Havainnoi ympäristöä ja tutkii, et onko vaaraa tai jotain muuta, mutta sitten kun mennään noin pieneen, täytyy oikeasti harjoitella ja keskittyä. Samahan se on silloin, kun marjastaa, niin on tavallaan zoomaus päällä niihin marjoihin mitä hakee, silloin ei muita näe, jos haetaan puolukkaa, niin silloin mustikoita ei katsota. Ja se täytyy todellakin keskittyä tekemään havaintoja siitä asiasta, mistä haluaa tehdä niitä havaintoja. (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

> Tää tehtävä anto meille aika hyvät raamit. Tosissaan oli se tila, joka oli rajattu, ja kun piti miettiä vaikka sitä peittävyyttä, niin sekin antaa tietyn vinkkelin, mikä saa siut keskittymään. Ja tutkimaan sitä siltä kantilta. Sitten laskee noita pienen pieniä juttuja sieltä, et montaks niitä on. Niin sie oot heti ihan eri lailla kiinni jo siinä jutussa. (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Usein ensin havaittujen tuttujen lajiryhmien, kuten esimerkiksi helposti erottuvien sienten, jälkeen ruututyöskentely sai osallistujat keskittymään myös itselle vieraisiin lajeihin. Ulkonäöltään tai kasvutavaltaan erikoisimmat lajit viehättivät, mutta jo se koettiin mielenkiintoisena, että joku itselle tuntematon sai nimen. Karttunut tieto näytti sulautuvan myös varsin nopeasti luonnonympäristön havainnointiin ja kokemiseen. Ylipäänsä osallistujien keskusteluista välittyi hämmästys jo näiden pienten ruutujen sisältämästä lajipaljoudesta, koko metsäympäristöstä puhumattakaan.

> Ehkä tuo jänönkorva ja tää lakkinupikka oli [mielenkiintoisimmat]. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

> Se on ihana, kun ensin kattoo ja tavallaan sä näät sen. Ja sit kun katsot kauemmin, niin koko ajan löydät sieltä uutta ja se kerroksellisuus, se runsaus koko ajan lisääntyy, mitä tarkempaa sä katsot. Ja tää kuusenneulasnahikas oli mulle ihan uusi. Nyt kun kävelee, niin näkee maiseman myös ihan uudella tavalla, kun huomaa, et tätä on joka puolella. (Työpajakeskustelu 14.9., 1)

> Et myös se oma katsomisen tapa muuttuu. (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Aistien herkistys

Toisena rastina oli yhteisötaiteilija Hanna Veanderin vetämä aistiharjoitus, jossa tarkastelun kohdetta kasvatettiin metsäympäristön pohjakerroksen tasolta osallistujien omaan ihmisen kokoiseen mittakaavaan. Tehtävään virittäydyttiin lyhyellä kävelymatkalla, joka suoritettiin ensimmäisellä rastilla puetuissa koronasuojavarusteissa. Kävelyn jälkeen osallistujien tuli valita itselleen mieluisa paikka ympäröivästä metsästä (kuva 7). Paikan löydettyään he saivat riisua suojavarusteet ja pysähtyä aistimaan ympäristöä. Koska näköaisti hallitsee monella suurta osaa havainnoinnista, kehotti taiteilija osallistujia sulkemaan silmät ja keskittymään kuulo-, haju- ja tuntoaisteihin. Tehtävän keskeisenä ideana oli luoda tila, jossa osallistujat saisivat vain olla ja aistia. Tällainen ”luontokolossa” olemi-

Kuva 5. Kuusenneulasessa kasvavaa vaalealakkista kuusenneulasnahikasta (*Marasmiellus perforans*) löytyi paikoitellen runsaasti. (Kuva: Antti Vallius)

Kuva 6 (viereisellä sivulla). Tutkimusruudulla neulasten seasta esiin työntynyt jänönkorvalaji (*Otidea* sp.) jäisi metsäkävelyllä helposti huomaamatta. (Kuva: Heidi Björklund)

nen, luonnon kokeminen tekemättä mitään, on yksi tapa auttaa olemaan läsnä ja huomaamaan luontoa (Karvinen 1997, 29). Siten menetelmä on omiaan herättämään havainnointiherkkyyttä. Tavoitteenamme oli, että osallistujat pystyisivät keskittymään joko itseensä, ympäröivään metsään tai molempiin, ja voisivat tätä kautta ajautua pohtimaan itsen ja luonnon välistä suhdetta ja siihen sisältyvää vastavuoroisuutta. Osallistujille annettiin noin 10 minuuttia omaa aikaa, jonka kulusta heidän ei tarvinnut itse pitää huolta, vaan taiteilija kävi varovasti ”herättelemässä” jokaisen sen jälkeen, kun aika oli kulunut. Joukon keräännyttyä taas yhteen kävimme keskustelun, jossa jokainen sai kertoa tehtävän kautta nousseista kokemuksistaan.

Metsässä kiireettömästi pysähtyminen oli monelle vahva hetki, joka rakentui syvästä rentoutumisesta sekä eri tavoin aistitun luonnonympäristön aikaansaamista tuntemuksista ja ajatuksista. Yksi osallistuja kertoi esimerkiksi tunteneensa konkreettisesti oman pulssinsa hidastumisen ja stressitasonsa laskun ja jopa nukahtaneensa toviksi sammalmättäälle. Tämänkaltaiset luonnonympäristöjen terveys- ja hyvinvointivaikutukset, kuten juuri stressin aleneminen, on todistettu monissa eri tutkimuksissa (ks. esim. Annersted ym. 2010; Park ym. 2010; Seymour 2016). Tässä yhteydessä rentoutumisen mahdollisti ennen kaikkea tietoisuus siitä, että joku muu huolehti aikataulusta. Monet osallistujat puhuivat siitä, miten hetki loi heille rauhaisan ja hyvän olon. Toiselta ihmiseltä saatu lupa olla ja aistimiseen keskittyvä tehtävä ylipäänsä ohjasivat osallistujia pohtimaan oman itsensä suhdetta luontoon sekä muiden ihmisten merkitystä heidän henkilökohtaiseen luonnon kokemiseensa.

> Mä olin tuolla, mun mielestä hyvin rehevässä paikassa, ja tuntu et yhteys tähän ympäristöön kasvaa, kun voi olla itsensä ja tän kaiken ympäröivän kanssa. Hetki oli kyl tosi hyvä. Tuntu siltä, et mä oon vahvemmin itseni kanssa, mut myös vahvemmin tän ympäristön kanssa. (Työpajakeskustelu 14.9., 36)

> Siinä vaiheessa mä olin silmät kii, ja helmeilee se valo siinä, niin sitten sää [rastin vetäjä Hanna Veander] tulet. Must se on ihana, koska yleen-

Kuva 7. Aistiharjoituksessa osallistujat saivat vain olla valitsemassaan paikassa ja keskittyä aistimaan ympäristöä. (Kuva: Antti Vallius)

sä kun on metsässä yksin, ja jos joku tulee, niin siihen joutuu reagoimaan eri tavalla, kun se on joku muu ja ei tiedä, et onko koiraa mukana ja mitä tapahtuu. Kun tietää, et se oot juuri sinä, joka tulet, et mun ei tarvinnu reagoida mihinkään. Ja sit se tuntuu hyvältä, et sä näet mut siinä mun paikalla ja mä saan olla rauhassa. Ja sit sä sanot, että älä säikähdä. Must se on ihana, se oli hyvä. (Työpajakeskustelu 15.9., 12)

Työpajojen aikana vallinnut tuulinen ja aurinkoinen syyssää vaikutti vahvasti itse kullekin sopivan paikan valitsemiseen ja ympäristön kokemiseen. Osallistujien kokemassa säätilassa keskeisimmäksi nousi tuuli, jonka puiden latvoissa muodostamaa ääntä kuvailtiin niin miellyttäväksi kuin myös liian vallitsevaksi ja levottoman tuntuiseksi. Tuulen ääni ja tuntu yhdessä auringonvalon kanssa koettiin sekä esteettisinä elementteinä, kuten erilaisina liikkeinä ja valoisuuden vaihteluina, että kehollisina tuntemuksina ja kokemuksina. Kokonaisvaltaisesti eri aistein koettu säätila ja sen aikaansaamat mielessä tapahtuneet sekä keholliset tuntemukset koettiin pääsääntöisesti hyvinä ja positiivisina.

> Mie nojasin semmoseen sammaleiseen kiveen tai oikeastaan makasin osittain kiven päällä. Ja laitoin silmät kiinni, kuuntelin sitä tuulta, miten se tuolla puiden latvoissa humisee. Ja kuitenkin tuntuu, että siellä se on voimakas, mut sitten siinä, missä mie oon, niin siinä vähän siltä tuulelta suojassa ja siinä oli hyvä olla, kun aurinko paisto vielä siihen lämpimästi noiden puitten välistä. Sitten lopussa tuli kyllä vähän viileä, mutta ei se haitannut. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

> Ja sitten tää tuuli, mikä tuli kuuloaistimuksen ja ehkä ajoittain jopa tuntoaistimuksen kautta, että se tuuli matkustaa, soittaa näitä puita. Jotenkin tuli niin vahvasti semmonen olo, että, että nyt on muutoksen aika, et nyt täällä kaikki muuttuu, että tuuli tulee ja se menee, ja se tekee sen muutoksen jotenkin. (Työpajakeskustelu 14.9., 1)

> Koitin katsoa paikkaa, mihin paistaisi aurinko. Ja sitten taas toisaalta paikkaa, mikä ois vähän syrjässä. Korjasin varmaan muutamaankin otteeseen asentoo siinä. Koitin tai olin polvella tovin ja sitten vaihdoin risti-istuntaan. Osittain tästä syystä, että kun asento ei ollut mikään kauhean vakaa, niin silmät tuntu luontevammalta pitää auki, mikä sitten tässä tapauksessa tarkoitti sitä, että pääsi ihastelemaan viehättävää valon siivilöitymistä puiden lävitse, mikä varsinkin tämmöisessä pienessä tuulessa on miellyttävää seurattavaa puiden huojuessa ja valonsäteiden heiluessa siinä samalla. Äänimaisemasta varmastikin tuuli on sellanen, mikä sitä jotenkin hallitsi. Se tuntu jopa jossain määrin levottomalta, kun humina käy joka puolella ympärillä. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

> Oli, kun valitsin sitä paikkaa, niin olo, et haluaa makoilla vihreässä. Lähinnä kuuntelin tuulen ääntä ja oman hengityksen ääntä. Jännästi

sitä, miten se tuuli toisaalla alotti ja toisaalla lopetti, ja miten se eri puissa sitten, minkälaista erilaista ääntä oli. Välillä myös halus katsella sitä, kun makaa tuolla, niin puut näyttää aika hienoilta, kun ne keinuu. Nyt on tämmönen vähäinen tuuli, niin se on semmosta pientä liikettä. (Työpajakeskustelu 15.9., 12)

Säätilan synnyttämien miellyttävien tuntemusten lisäksi joukkoon lukeutui myös yksi aluksi pelottavaksi mielletty kokemus:

Mie istuin tuol sellasen kaatuneen puunrungon pääl ja nojasin sellaseen isoon puuhun, ainakin isolta se tuntu, en mie sit kattonut. Sit kun se kovasti rupes tuulee, kun se puu heiluu, niin se tuntu, että mie siin säikähdin, että ihan kun joku hengittäis siin vieressä, mut se olikin niinku se puun heiluminen. (Työpajakeskustelu 14.9., 39)

Tehtävä ohjasi osallistujia keskittymään moniin erilaisiin kehollisiin tuntemuksiin, jotka syntyivät eri aistien välityksellä ja vuorovaikutuksessa luonnonympäristön kanssa. Vuorovaikutussuhteiden ympäristötekijöinä toimivat säätilan ohella pääsääntöisesti maaperä ja kasvilajit, kuten kivet, sammalmättäät ja puut, joista viimeiseksi mainittuja vasten usein nojailtiin.

Kun paljon ollaan metsässä, niin mulla on aina semmonen tarve, et sais nojata puuhun, ja sit kun mulla on pieni lapsi, niin tuntuu, et aina ollaan niinku menossa ja pitää kattoo, ja että se hetki, että voi olla vaan silmät kiinni ja nojata, niin se jää aina hirveen lyhyeksi, niin nyt mulla on se tilaisuus, nyt mä etsin sen puunrungon. Ja sitten tosi moni puunrunko oli näitä kuusen tämmösiä oksasia runkoja. Sitten sieltä pilkotti yks koivu, mä että tuo on hyvä ja menin sitä koivua vasten. Sitten laitoin istuinalustan maahan ja istuin ja nojasin siihen. Sitten se tuli se paine just tonne lapojen väliin, mihin osu se puun ja minun välinen kontakti. Ja se oli jotenkin niin hoitava, se aistimus oli hyvin paljon sitä omaa kehonsisäistä resonanssia, mitä tuntu, että se puu tuotti siinä, tai meiän yhteinen yhteys. Ja sitten sama liike myös siellä omassa rintalastassa, hengityksen mukana nouseva ja laskeva, tuntu ikään kuin se koivu ois auttanut siellä takana ja tukenut. Ja tavallaan ihan kiinni tässä, mut tavallaan kuitenkin ihan omassa maailmassa. (Työpajakeskustelu 14.9., 1)

Toinen, mihin jossain määrin huomio kiinnittyi, oli viehättävä lahonneisuuden tuoksu, mitä siinä oli, märkää maata ja muuta tälläs-

tä. On semmonen jotenkin maadoittava kokemus. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Kokeilin niitä eri kasveja, mustikanvarpua kokeilin, et miltä se tuntuu käteen, et siitä lähti yllättävän kahiseva ääni, niinku se ois ollu aika kuiva. Sit kun mie katoin sitä, niin se oli ihan vielä tiheät lehet ja hyvin tuoreen näkönen. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

Edellä mainittujen lisäksi osallistujien kertomuksissa mainittiin muutamia kohtaamisia muiden eläinlajien kanssa. Suhtautumiset näihin vaihtelivat iholle tunkeutuneen yksilön häätämisestä toisten metsäympäristössä elävien etäisempään huomaamiseen sekä myös eräänlaiseen samalle tasolle asettumiseen.

Ja sit itseasiassa minuu maistettiin yhessä vaiheessa. Vähän rupes polttelemaan pikkurilliä. Ja sitten okei, otetaas nyt rauhallisesti. Tota niin kekomuurahainen oli päättänyt, että miepäs nyt vähän tutkin tätä tyyppiä. Sit mahollisimman rauhallisesti yritin, että jos nyt ottasit ne leuat irti kuitenkin siitä sormesta. Ja sitten taas olin siinä kaikessa rauhassa. (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Muutama linnun tsirpaus kuului kanssa ja sitten satunnaista rasahtelua. En tiedä onko ne kuinka mukavan tuntuisia, mutta kuitenkin viestitti ympärillä olevasta elämästä. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Käpälsin sitä vieressä olevaa sammalikkoa, niin musta tuntu, et siinä oli joku, kun tässä oli noita elläinten ruokintapaikkoja, siinä oli varmaan ollu joku muukin, koska ne oli ihan silleen lintassa ja kuivia, ehkä se puu oli suojannut, mutta ne oli niinku siinä ois joku jo istunut siinä mun vieres, et siinä oli joku muukin kattonut, et tää on hyvä paikka. (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Pelkän aistimaan pysähtymisen ohella tehtävä ohjasi aktiivisempaankin toimintaan. Tämä ilmeni etenkin niiden kahden osallistujan kohdalla, jotka alkoivat piirtää havaitsemaansa luonnonympäristöä (kuva 8). Kyseinen toiminta on yksi vuorovaikutukselle avautumisen keino, sillä ympäristön piirtämistä on pidetty dialogisena prosessina, jossa piirtäjän havainnointikyky herkistyy. Näin ollen piirtämistapahtumasta tulee ympäristökokemus ja piirustuksesta eräänlainen muistoesine siitä tilanteesta, jossa piirtäjä ja hänen kohteensa ovat kohdanneet toisensa. (Lukkarinen 2015.) Kimmokkeena

Kuva 8. Osallistujan piirtämä kuva aistiharjoituksen aikana. (Kuva: osallistuja 37)

piirtämiselle toimi näissä tapauksissa erityisesti auringonvalon ja erilaisten luonnonelementtien herättämä esteettinen kiinnostavuus.

> Must oli tosi hienoa, mä katsoin tuolta oikeelle päin olevaa metsää ja sitä valoa. Oli puu, siellä oli sieni ja sitten madonsyömät lehdet tässä näin, tässä puussa. Istuin alas ja sitten piirsin muutamia luonnoksia siinä niin. Ja tunsin, että mulla on kauheen hyvä olla. Että se oli luontevaa. (Työpajakeskustelu 14.9., 37)

> Kaksi on kulkijan kaunista, on vihreä metsä ja maa. Helismaan yks hieno biisi. Ne sanat ja koko biisi alko soimaan mielessä, kun löyty hyvä paikka, sammaleinen kivi. Ja sitten niitten mikrounien jälkeen tuli sellanen virkeä olo, nous ylös katsomaan, että mitä siinä ympärillä oli kiinnostavaa. Edessä oli toinen kivi, minkä päällä oli hyvin paksu sammalkerros. Ja rupesin piirtämään sitä, oli se kirja mukana, niin mä aattelin piirtää. (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Yhteisöllinen aistiminen

Aistikeskustelu käytiin paikalla, missä kasvoi Keski-Suomessa vähälukuinen metsälehmus (*Tilia cordata*), muinainen hyötykasvi. Se johdatteli tietoiskuun Hyyppäänvuoren ympäristössä esiintyvistä harvinaisista eliölajeista. Alueella kasvaa esimerkiksi metsänätkelmä (*Lathyrus sylvestris*) ja vaatelias isotuppisammal (*Timmia austriaca*) (Anonyymi 2000). Paikalla tarkasteltiin myös puustoa ja sen rakennepiirteitä lintujen ja muun metsälajiston kannalta. Näin nostettiin katsetta ja laajennettiin mittakaavaa ensimmäisen rastin kenttäkerrosta ja toisen rastin ihmistä ylemmäksi puuston tasolle.

Tilanne ja ekologiseen tietoon perustunut alustus pohjustivat keskustelua, jota käytiin muun muassa erään osallistujan käpylintujen (*Loxia* sp.) käyttäytymiseen liittyvästä kokemuksesta.

> Onko ne kuinka rohkeita näin ylleisesti ne käpylinnut? Olin laavulla yötä ja mulla oli ollut nuotio siinä. Pakkasta oli yöllä ja vähän lunta vielä maassa. Sitten kuulu siipien ääni, ja sitten kun se kuulu ja kuulu vaan aina, niin mä katoin, et siinä käy jotakin tommosia papukaijoja tässä mun nuotiolla. Että söikö ne vai oliko ne sen takia, et se oli vielä vähän lämmin edellisen päivän tulesta? Miksei ne pelänny minua, eikä

> ne pelänny sitä tulta? Mä aattelin, että voiks ne syyä hyönteisiä sieltä, jos sieltä herrää, kun se lämpiää? (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Yksiselitteistä vastausta edellä esitetylle tapaukselle ja sen synnyttämille kysymyksille emme löytäneet, mutta siteeraus havainnollistaa työpajan tarjoamaa mahdollisuutta jakaa erilaisia luontokokemuksia ja keskustella niistä yhdessä työpajaa vetäneiden tutkijoiden ja muiden osallistujien kanssa.

Matkatessamme kohti Hyyppäänvuoren huippua pysähdyimme vielä muutamaan otteeseen tarkastelemaan ympäristöä yksityiskohtaisemmin. Jatkoimme muun muassa aistien herkistämistä tuoksuttelemalla ympäristöstä löytyneitä sienilajeja sekä maistelemalla vanhan rohtokasvin, kallioimarteen (*Polypodium vulgare*), lakritsinmakuista juurta. Tällä kertaa aistiminen oli kuitenkin yhteisöllisempää kuin edellisellä rastilla. Nämä pysähdykset olivat osa kaikin aistein tapahtuvaa luonnon elämyksellistä kokemista, joka auttaa huomaamaan luonnon yksityiskohtia (Karvinen 1997, 25–27). Maistelu ja haistelu olivat hyvin assosiatiivista toimintaa, joka innosti osallistujia kommentoimaan ja suhteuttamaan heille uusia makuja ja tuoksuja entuudestaan tuttuun tietoon ja kokemuksiin. Tehtävän yhteydessä havaittiin, miten muun muassa samat sienilajit yhdistyivät eri osallistujilla moniin erilaisiin tuoksuihin. Esimerkiksi löyhkävalmuskaa (*Tricholoma inamoenum*) kuvailtiin öljyn, pakokaasun, vanhan tupakan, Esson baarin, märän saappaan, silikonin tai vehnäjauhon hajuiseksi. Tuoksuvahakas (*Hygrophorus* sp.) tuoksui taas selvästi yksimielisemmin kirsikkaesanssilta tai karvasmantelilta. Keskustelu tuoksuista laajeni myös yleisemmin sieniin, kuten esimerkiksi niitä kohtaan tunnettuun pelkoon ja tuoksun funktioiden pohdintoihin. Maistelu- ja haisteluhetket jäivät osallistujilla hyvin mieleen, ja niihin palattiin usein palautekyselyn yhteydessä.

> Mikä funktio sillä tuoksulla on? Jotenkin tuntuu, että se ei kuitenkaan turhaan tuota sitä tuoksua (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

> Kyllä Suomessakin ne voi mennä keuhkoihin taikka korvaan, mutta enemmän se on se home rakennuksissa (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Kuva 9. Polun varrella kohdattu vanha mänty (*Pinus sylvestris*). (Kuva: osallistuja 11)

Kuva 10 (viereisellä sivulla). Vanhan männyn juurella. (Kuva: Heidi Björklund)

> Mieleeni jäi myös tuoksuvalmuskan [=löyhkävalmuska] haistamishetki, ensikosketus kallioimarteeseen. (Palautekysely, 36)

> Kallioimarteen olen tiennyt tiedollisesti, mutta en ole maistanut. Hauska maistelutuokio. Samoin sienien kuvauksissa kirjassa olevat tuoksukuvaukset ovat tuttuja kirjasta tekstinä, mutta en ole haistanut. Yhdessä haistelu oli hauskaa. Valkoiset hyvin eri tuoksuiset sienet. Siinä kokemus hiveli jo taiteellisia taipumuksia: valkoinen sieni kuin valkoinen paperi, johon voisi maalata, mutta periaatteessa se on maalattu hajulla. (Palautekysely, 12)

> Makuaisti on myös sellainen, jota vähemmän tulee käytettyä retkeillessä ja syötävät juuret olivat uusi makukokemus. (Palautekysely, 39)

Näe puut metsältä

Ennen huipulle vievää jyrkempää nousua oli sopiva paikka pysähtyä hahmottamaan ihmisen toiminnan vaikutuksia siihen, mitä puulajeja ja muita ihmisen vaikutuksen merkkejä metsästä löytyy. Polkujen risteyskohdasta eri suuntiin katsomalla näkyi toisistaan selvärajaisesti erottuen rehevämpää kuusikkoa, karumpaa männikköä sekä vanhaa kulttuuriympäristöä sammaloituneine kiviaitoineen ja korkeine runkolehmuksineen. Matkan jatkuessa rinnettä ylös kiinnitimme huomiota polun jyrkimmässä kohdassa kasvavaan valtavaan vanhaan mäntyyn (kuvat 9 ja 10). Samalla keskustelimme yleisemmällä tasolla vanhojen puiden tärkeydestä. Tässä yhteydessä puhuimme muun muassa siitä, miten vanhat puut voivat toimia eräänlaisena metsän muistina, koska puut kykenevät varoittamaan toisiaan uhkaavista vaaroista (ks. esim. Simard 2018; Heil & Karban 2010; Hussain, Rodriguez-Ramos & Erbilgin 2019; ks. myös luku Lajienväliset kohtaamiset).

Osallistujilla heräsi kunnioittavia ajatuksia ja ihmetyksen tunteita suurta mäntyä kohtaan. Vaikutti siltä, että ottaen huomioon ihmisen lyhyen keskimääräisen eliniän, osallistujista tuntui lähes käsittämättömältä kohdata ja koskettaa tämänkaltaista useita vuosisatoja samalla paikalla elänyttä puuta. Kohtaaminen loi ajallista pers-

pektiiviä niin menneisyyteen kuin tulevaisuuteenkin, ja keskustelussa havainnollistui myös pysäyttävällä tavalla ihmisen mahdollisuus tuhota silmänräpäyksessä jotain näin pitkäikäistä ja olemukseltaan mahtavaa.

> Mikä sulla oli se arvio siitä erittäin, erittäin vanhasta ja paksusta männystä, jonka ohi mentiin äsken? Neljäsataa vuotta? Se on ihan mieletön aika. (Työpajakeskustelu 14.9., 37)

> Se on jotenkin ihan uskomatonta, et tää puu on ollut olemassa sillon, kun aattelee, et miten erilaista täällä kaikki on ollut. Ja toi puu on vaan ollut ja sitkeesti kasvanut ja se on edelleenkin tossa. (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

> Tuo mänty on kenties Suuren Pohjan sodan aikana jo tuijotellut. Kun Husqvarnan vetää käyntiin, niin se on kakskytä minuuttia ja… (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Kolmannella rastilla Hyyppäänvuoren laella siirryttiin mittakaavassa jälleen suuremmalle tasolle kohdistamalla tarkastelu metsän rakennepiirteiden monimuotoisuuteen. Tässä yhteydessä osallistujat opastettiin käyttämään puiden pituuksien mittaamiseen kehitettyä hypsometriä sekä relaskooppia, jolla mitataan puuston pohjapinta-ala (kuva 11). Näiden alun perin metsätalouden puustomittausten apuvälineiksi kehitettyjen laitteiden käyttö oli uutta suurimmalle osalle osallistujista. Tulokseksi saatujen mittasuureiden ja relaskooppitaulukon avulla laskimme yhdessä alueen puuston keskipituuden ja tilavuuden.

Metsän rakennetta kuvaavat metsätalouteen yhdistetyt muuttujat, kuten puulajijakauma, puuston tilavuus ja lahopuun määrä, kiinnostavat kuitenkin myös ekologeja, sillä ne kuvaavat metsän laatua elinympäristönä monille metsälajeille. Kartoituksen jälkeen käymässämme ryhmäkeskustelussa puuston tilavuuden merkitystä hahmotettiin erityisesti ekologisista näkökulmista, kuten kanahaukan (*Accipiter gentilis*) elinympäristövaatimuksiin liittyen (Björklund ym. 2020). Tästä huolimatta metsän rakenteen tarkasteluun mittaamalla suhtauduttiin myös kriittisesti, koska se viittaa niin voimakkaasti ihmiskeskeisiin näkökulmiin ja lähestymistapoihin.

Kuva 11. Hanna Veander määrittää relaskoopilla puuston pohjapinta-alan. (Kuva: Heidi Björklund)

> Puuston mittaus oli tuttua, sillä olen varhaisemmalta koulutukseltani metsätalousinsinööri, tosin kaupallisesti suuntautunut. Sillä puolellahan kuutiot kiinnostavat ihan muista syistä kuin että onko paikka sopivaa petolintujen pesimiseen. (Palautekysely, 39)

> Esimerkiksi puun keskitiheyksien jne. laskeminen eri lajeille sopiviksi oli lohduttavaa, olin ajatellut, että tietoja käytetään pääasiassa metsän kasvatusta varten. (Palautekysely, 1)

> Vielä korostetummin nämä objektivoinnin ajatukset olivat läsnä puiden mittaukseen keskittyvällä rastilla, jossa oli mukana hyvinkin arveluttava sävy teknologisavusteisesta puiden alistamisesta inhimillisille ajattelulle. Mittaamisessa kun tuntuu usein lähtökohtaisesti olevan paitsi halu antaa puille metrimäärien kaltaisia, niille itselleen vieraita, ominaisuuksia, myös jonkinlainen inhimillinen hyötyintressi (tietyt pituudet tai kasvutiheydet ovat suotavampia kuin toiset). (Palautekysely, 43)

Kuva 12. Paspistehtävässä kehystetty Hyyppäänvuoren korkealta avautuva järvimaisema. (Kuva: Antti Vallius)

> Ihminen voi antaa luonnolle merkityksiä ja arvottaa sitä (tai olla arvottamatta) hyvin monesta eri vinkkelistä, ja jokainen eri vinkkeli voisi tarkoittaa erilaisia käytäntöjä esimerkiksi metsän ”hoidon” suhteen. (Palautekysely, 16)

Näkymän kehystäminen

Kolmannen rastin jälkeen osallistujille jaettiin kartongista leikatut ”ikkunat”, paspis-kehykset. Niiden avulla osallistujia pyydettiin etsimään ja rajaamaan Hyyppäänvuoren laelta heille mieluisin maisema tai yksityiskohta, joka valokuvattiin. Tehtävän tarkoituksena oli kannustaa osallistujia suuntaamaan ympäristön tarkasteluaan heitä itseään kiinnostaviin kohteisiin ja näkymiin. Tehtävä on omiaan

terästämään huomiokykyä ja maaston tai maiseman aktiivista havainnointia (ks. Karvinen 1997, 22). Kävelimme samalla vähitellen kohti Hyyppäänvuoren laen pohjoisreunaa, jolta on avarin näkymä järvimaisemaan. Päädyimme siten siirtämään havainnointiamme aiempaa suurempaan mittakaavaan, maisematasolle. Tehtävä ja näköalapisteelle päätyminen pohjustivat myös maiseman kuvalliseen esittämiseen keskittynyttä viimeistä rastia ja johdattivat osallistujia pohtimaan heidän omia maisemakäsityksiään.

Osallistujien paspis-kuvista erottui karkeasti ottaen kolmenlaisia teemoja. Yksi niistä edusti kanonista korkealta avautuvaa järvimaisemaa, jota kehystivät etualalla näkyvät Hyyppäänvuoren puut, kuten usein kultaiseen leikkaukseen ”maisemapuuksi” sommiteltu mäntykelo (kuva 12). Toisena kuvatyyppinä oli metsään suunnattu näkymä, jota luonnehtivat valoilla ja varjoilla leikittely sekä puustonäkymän jatkuminen kaukaisuuteen (kuva 13). Kolmantena teemana voisi pitää taiteellisempaa otetta, jossa tavoiteltiin tiukemman rajauksen avulla erikoisempaa kuvakulmaa tai kuvan aihetta (kuva 14). Avaran maiseman lisäksi kuvissa näkyy Hyyppäänvuoren laen metsälle tunnusomaisia piirteitä: eri-ikäistä ja melko harvaa puustoa, joka sisältää kookkaita yksilöitä sekä paljon lahopuuta. Kuvista ilmenee myös se, että metsän pohja on paikoin melko kulunutta ja useiden polkujen halkomaa. Kenties tehtävänanto ja osallistujien ohjaaminen osin maisematason tarkasteluun vaikuttivat siihen, että kokonaisuudesta puuttuivat suoraan alaspäin ja ylöspäin otetut kuvat sekä yksityiskohtaisemmat, esimerkiksi pohjakerroksen mikrotasolle menevät otokset.

Neljäntenä rastina oli Hyyppäänvuoren laella pidetty ja evästaukoon yhdistetty taiteen ja visuaalisen kulttuurin näkökulmiin perustunut tietoisku, jossa tarkastelun mittakaava ulotettiin laajalle maisematasolle (kuva 15). Tietoiskun aiheena oli suomalaisessa kulttuurissa merkittävässä asemassa oleva korkealta avautuvan järvimaiseman teema (ks. esim. Lukkarinen 2004; Vallius 2013; teemaa on käsitelty tarkemmin luvussa Ristiinvalotuksia Hyyppäänvuoreen), johon paneuduttiin nyt oikean korkealta avautuvan järvimaiseman äärellä (kuva 16).

Kuva 13. Rajattu metsänäkymä. (Kuva: Hanna Veander)

Kuva 14. Tiukasti rajattu ja taiteellinen kuva-aihe. (Kuva: Hanna Veander)

Kuva 15. Antti Vallius tehosti maisematietoiskuaan pahveille liimatuin printtikuvin, joiden avulla hän havainnollisti teeman erityispiirteitä ja historiallista kehitystä. Pahvikuvassa on kansallisromanttiseen maisemataiteeseen lukeutuva Eero Järnefeltin maalaus *Maisema Kolilta* (1928). (Kuva: Heidi Björklund)

Tietoiskun esimerkeissä lähdettiin liikkeelle teeman varhaisesta 1700-luvun lopulle ajoittuneesta Carl Petter Hällströmin *Näkymä Hauhon Vermasvuorelta* -teoksesta ja edettiin 1800-luvun puolivälin pastoraalia ja romantiikkaa yhdistäneiden kuvauksien, kuten Ferdinand von Wrightin *Näköala Haminalahdelta* (1853) -maalauksen, kautta 1800- ja 1900-luvun taitteen kansallisromanttisesti värittyneeseen maisemataiteeseen. Viimeksi mainitusta esimerkeiksi nostettiin muun muassa Akseli Gallen-Kallelan ja Eero Järnefeltin maalauksia sekä I. K. Inhan ottama maisemavalokuva. Tietoiskun tavoitteena oli tarkastella taiteen ja visuaalisen kulttuurin vaikutusta erilaisten ympäristömielikuvien ja maisemakäsitysten

Kuva 16. Korkealta Hyyppäänvuoren laelta avautuva järvimaisema. (Kuva: Heidi Björklund)

muodostumiseen sekä sitä, miten poliittisesti latautuneita tämän kaltaiset maisemakuvastot voivat olla. Lisäksi tietoiskun tarkoituksena oli nivoa yhteen työpajassa käsiteltyjä teemoja ja toimia yhteisen loppukeskustelun kimmokkeena.

Tietoiskun jälkeisessä yhteiskeskustelussa pohdinta johti korkealta avautuneista järvimaisemista myös tiukemmin rajattujen metsän sisustojen ja vesistöjen kuvaukseen. Tällöin tarkastelu siirtyi kuvataiteista esimerkiksi musiikin puolelle:

> Oisko se suomalaisen musiikin puolella Sibelius aika lähellä sitä metsän sisuksen kuvausta, vaikka hän itse tietysti kumos kaikki tällaiset

> väitteet, hän ei mitään sävelmaalailua harrastanut. Mut kyllä niistä aika helppo on tulkita, ja kyllä liikuttavan samankaltaisia tulkintoja suomalaiset tekee Sibeliuksen musiikista, että siellä soi havupuut ja metsän syli. Ja ehkä jossakin toisessa sinfoniassa on meren aaltoja kuultavissa ja tällaisia, mutta nää on tietenkin kuulijan päässä syntyviä tulkintoja. Mutta ehkä siellä jotakin sellasta on, että se, mitä ei kuvataiteella oo saatu vangittua, niin se on ehkä sitten sävelillä saatu. (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Mittakaavaan liittyvistä seikoista keskustelu eteni muun muassa erilaisiin maisemointitoimiin, jotka saavat muotonsa ja voimansa vallitsevista maisemakäsityksistä. Näissä tapauksissa yleisesti kauniiksi ja hyviksi miellettyjä maisemia käytetään ikään kuin katseen kestävinä lavasteina, joiden takaiseen ympäristöön voi kohdistaa voimakastakin ja pääsääntöisesti taloudelliseen hyötymiseen tähtäävää muokkausta.

Kuva 17. Limasieni sudenmaito (*Lycogala epidendrum*) ja kiiltomato (*Lampyris noctiluca*) sammaleisella puunrungolla. (Kuva: osallistuja 5)

Kuva 18. Koivun (*Betula* sp.) ja kuusten (*Picea abies*) latvuksia. (Kuva: osallistuja 4)

> Vaikka se sitten on nimenomaan se visuaalinen kuva, et jos näyttää nätille, niin se on ihmisen mielestä tämmöstä niinku jollakin lailla miellyttävää, se on ok, et se niinku riittää. Ja jonkun tien varrella, musta ainakin tuntuu, että tien varrelle jätetään semmoset tupsut mehtää ja sitten muualta sieltä kauempaa voidaan laittaa kaikki matalaksi, kun eihän sillä ole mitään väliä. Että miltä se näyttää siitä, mistä ihmiset pääsääntöisesti kulkee, niin sillä muka ois väliä. Eikä aatella sitä, että ehkä se mehtä on jollekin muullekin tärkeä kuin sille sellutehtailijalle, että sillä on jotakin muuta funktiota muille eliöille, mutta myöskin sitten se, että kyllä se vaikuttaa varmaan meihin ihmisiinkin monilla semmoisillakin tavoilla, mitä ei vielä oo osattu tutkia, että sitä mehtää on olemassa. (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Yhdistimme maiseman katseluun myös ekologista havainnointia, sillä samalta paikalta avautui näkymä metsäniemelle, jonka nuoren puuston yläpuolelle kohosi suojeltu sääksen (*Pandion haliaetus*) pesäpuu. Sopivien tasalatvaisten ja sääkselle esteettömästi saavu-

tettavien puiden todettiin olevan talousmetsämaisemassa harvassa (Kontkanen & Nevalainen 2002, 36), mistä pääsimme myös maisematason luonnon monimuotoisuuteen (tai monotonisuuteen).

Maiseman monimuotoisesta tarkastelusta siirryimme vähitellen retkeä summaavaan loppukeskusteluun. Siinä osallistujat nostivat esiin muun muassa erilaisia huomioita työpajassa ilmenneistä taiteen ja tieteen sekä ihmisen ja muun luonnon välisistä suhteista sekä kokonaisuuden läpäisseistä monimuotoisuuden ja mittakaavan teemoista.

> Katseltiin noita kivipaaseja, ja vastaavasti tuolla sitten hylättyä kiviaitaa ja muuta sellaista. Se on tavallaan hauska, kun se on ikään kuin kadonnut. Tässä on ihminen tai rakennettu inhimillinen tullut osaksi sitä ei-inhimillistä. Täällä on ylläpidetty polku ja sitten jossain vaiheessa käy niin, että ne jäävät vähän hämärään tilaan, et onko nämä nyt oikeesti rakennettua ympäristöä vai jotain sammaloitunutta ja ikään kuin luonnon takaisin ottamaa. Ja sit tästä vielä tavallaan toi yks kulma tuli siinä neliöitä katsellessa, siis mitenkä ihan vaan mittakaavan vaihtaminen oikeestaan kans muuttaa tän ymmärryksen siitä, mikä on tämmönen kulttuurinen, kautta rakennettu, kautta luonnonvarainen. Siis jotenkin on vaikea kuvitella esimerkiksi sieniä tai sammalmaailmaa mitenkään kauheen inhimillisestä perspektiivistä, et ne tuntuu olevan vähän semmonen hauskasti oma maailmansa. Aidointa luontoa ilmeisesti kohtaa naama turpeessa tai jotain. Mut siis verrattuna tavallaan tähän mittakaavaan, mikä on näissä poluissa ja sitten taas näköalapaikoissa, niin täällä jatkuvasti vierellä on tavallaan pienemmässä mittakaavassa jotain täysin vierasta ja kuritonta ja kummallista. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

> Vaikka tietenkin itekin aattelee, et miten tärkeä luonto ja miten hienoja elämyksiä sielt saa. Sit aina jotenkin yrittää aatella silleen, et entäs jos pystyis jotenkin irrottamaan itsensä siitä ajattelusta, et luonto saa olla just sitä, mitä se on, riippumatta siitä, mitä minä siitä nyt olen mieltä. Mut ehkä jotain tollasia asioita aattelee, että miten yleensä ihmiset kokee, et oisko se tieto sitten kans tosissaan yks väylä. Et jos paremmin ymmärtäis, miksi se monimuotoinen metsä näyttää tommoselta, niin auttaisko se jotenkin vaikka suojelumyönteisyyttäkin kenties? Vai onks se sit enemmän just tämmönen vaikka taiteen keinoin herätellä jotain tunnekokemusta tai elämyskokemusta, et se mikä siulla on tärkeetä, niin sie ehkä haluaisit suojella sitä? Vai pitäiskö kaikkia näitä asioita jotenkin yhistellä? (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Lopuksi ennen paluumatkaa yhteisötaiteilija Hanna Veander pyysi osallistujia kirjoittamaan kartonginpalaselle yhden työpajaa kuvaavan sanan. Osallistujien sanat olivat: onni, vapaus, puu, metsä, koti, monimuotoisuus, elinvoima, elämyksellisyys, rauhoittuminen, yhteys, hyväksyntä, kääpä, hämy, nainen, joka puhui lintujen kieltä (lintunainen), maatuminen, elämä ja syli. Lisäksi osallistujia pyydettiin ottamaan 1–5 valokuvaa retken aikana mieleen jääneistä kohteista ja näkymistä. Kuvissa toistui työpajassa tehdyn havainnoinnin mittakaavat (kuvat 17–20). Otoksissa oli metsän kenttäkerrosta ja siinä havaittuja yksityiskohtia tai lajeja, puustoa horisontaalisesti tai vertikaalisesti kuvattuna, sekä maisemakuvia. Monessa kuvassa kohteena oli jokin mieleen painunut sieni tai limasieni. Tiivistyksissä hahmottui monipuolisesti työpajan anti ja tunnelmat. Kokemuksen tiivistämisen lisäksi nämä sanat ja kuvat sekä muut työpajassa kerätyt aineistot toimivat materiaalina taiteilijan myöhemmin työstämälle tilataideteokselle.[3]

Pohdintaa luontosuhteista

Monimuotoisuuden tarkastelua eri mittakaavoissa

Luontokäsitysten moninaisuuden tiedostavan ja monitieteisyyteen pohjautuvan työpajan oli tarkoitus mahdollistaa luontosuhteiden, luontoon liittyvien ajatusten ja luonnon monimuotoisuuden monimuotoinen kohtaaminen. Tähän moneuteen sopivasti työpajan eri ulottuvuuksien laajuus valkeni meille järjestäjillekin osin vasta työpajan vuorovaikutustilanteissa ja jälkeenpäin aineistoa analysoitaessa. Seuraavassa koostamme näiden pohjalta nousseita havaintojamme.

Ensinnäkin rakenteeltaan monimuotoista työpajaa oli suunnittelemassa ja toteuttamassa eri alojen tutkijat sekä taiteilija. Työpajassa käytettiin erilaisia luonnon tarkastelun menetelmiä, kuten havainnointia, mittaamista, lajinmääritystä, luennointia, keskustelua, valokuvausta ja kirjoittamista. Menetelmien vuorovaikuttei-

Kuva 19. Metsää ja ihmisiä (*Homo sapiens*) polun varrelta. (Kuva: osallistuja 3)

suus vaihteli osallistavasta tietoa tarjoavaan. Luontoa koettiin eri aistein kuuntelemalla, katselemalla, tunnustelemalla, haistamalla ja maistamalla. Työpajasta kerättyä monipuolista aineistoa olivat keskustelujen nauhoitukset, osallistujien kirjoitukset, piirustukset, valokuvat ja palautekysely.

Monen lajiryhmän tarkastelulla saatiin tuntuma metsien lajiston monimuotoisuuteen. Esimerkiksi Suomen toiseksi runsainta lajiryhmää sieniä havaittiin paljon syksyisen ajankohdan vuoksi. Työpajassa tarkasteltiin lisäksi limasieniä, kasveja ja eläimiä, joista havainnoitiin erityisesti lintuja. Myös tarkastelumittakaava oli vaihteleva. Rasteilla lähdettiin liikkeelle pienestä mittakaavasta kumartumalla metsän kenttäkerroksen tasolle. Katse kohdistettiin kengän pohjan alle jäävään metsäluontoon – usein pieniin eliöihin, joita ei yleensä huomata, saati tunneta. Toisella rastilla keskityttiin ”ihmisen omassa mittakaavassa” tapahtuneeseen luonnonympäristön aistimiseen. Välipysähdyksillä ja kolmannella rastilla mittakaavaa nostettiin hieman ihmistä ylemmäs tarkasteltaessa puustoa ja metsän rakennetta. Neljännellä rastilla mittakaavaa laajennettiin maisematasolle, jolloin mukaan tulee toisinaan myös tiedostamaton kulttuurisen katsomisen tapa (ks. esim. Cosgrove & Daniels 1989; Cosgrove 1984/1998; Raivo 1996). Niin ikään lajiston monimuotoisuus vaihtelee siirryttäessä pienestä mittakaavasta maiseman tasolle. Tämänkaltaista eri mittakaavojen monimuotoisuuden suhdetta on ekologisessa tutkimuksessa hahmotettu jakamalla se kolmeen osaan. Näistä tietyn elinympäristön tai aluetason keskimääräistä lajimäärää kutsutaan alfa-diversiteetiksi, eri alueiden välistä lajiston vaihtelevuutta beta-diversiteetiksi ja maisematason kokonaislajimäärää gamma-diversiteetiksi (Whittaker 1960).

Havainnoinnin mittakaavaa muuttamalla laajennettiin näkökulmaa totutusta avarammaksi. Kuten osallistujien palautteista kävi ilmi, kiinnitämme luonnossa yleensä huomiota siihen, minkä jo tunnemme. Tarkastelun kohdistaminen totutusta poikkeavasti auttoi huomaamaan luonnon monimuotoisuutta uudella tavalla ja ymmärtämään lajien välisiä suhteita kokonaisvaltaisemmin. Tällöin esimerkiksi ruokasieniä tarkkailemaan tottunut henkilö tuli kiin-

nittäneeksi huomiota laajemmin kasveihin tai muihin kuin syötäviin sieniin. Ainakin yksi osallistuja oli jatkanut katseen tarkennusta mökin ympäristössä työpajan jälkeenkin.

> Kun olin viikonloppuna uudessa mökkipaikassa, missä en ollut vieraillut aiemmin, tutkin metsässä enemmän erilaisia sieniä ja metsän pohjaa tarkemmin. Erilaisten lahottajasienten tunteminen ja niistä tiedon hankinta kiinnostaa. (Palautekysely, 37)

> Yleensä luonnosta tulee nähtyä ne tietyt asiat, mihin on milloin mistäkin syystä virittynyt, kuten kulttuurin ehdollistamat järvinäköalat, suosikkikukat tai nyt keräyksen kohteena olevat sienet ja marjat. Tällaisen valikoinnin sulkeistaminen antoi ehkä luonnolle itselleen enemmän sanavaltaa sen suhteen, mitä asioita sieltä huomioidaan. (Palautekysely, 43)

> Tarkempi havainnointi saa tajuamaan luonnon monimuotoisuuden. Yleensä sitä havaitsee vain sen, mihin on tottunut. On helppo kuvitella tietävänsä paljon sienistä, jos havaitsee vain ne sienet, jotka tunnistaa kerättäviksi. Se saa tajuamaan, kuinka vähän oikeastaan ympäristöstämme tiedämme ja kuinka paljon sellaista katoaa, mistä emme tiedä yhtään mitään. (Palautekysely, 39)

Kartoituspaikkojen satunnaistamisella oli tarkoitus saada objektiivista tietoa luonnosta ja monimuotoisuudesta. Tutkimusruutu ja kurkistus sammalmaton alla risteilevään metsän internetiin, sienijuurisienten rihmastoon, jonka avulla puut ja muut kasvit ovat yhteydessä toisiinsa (esim. Peter 2006), auttoi huomaamaan pienet tai näkymättömissä olevat lajitkin ja vuorovaikutukset, joihin ei yleensä kiinnitä huomiota. Tehtävä pakotti katsomaan luontoa uudella tavalla ja siten avartumaan. Ruutu kääntyi ikään kuin peiliksi katsomaan meitä: tarvitsimme itsekin tätä satunnaistusta huomataksemme luontosuhteemme vakiintuneet katsantokulmat ja päästäksemme irtautumaan näistä rajoitteista. Tällä tavalla inhimillinen luomus eli neliömetrin kokoinen tutkimusruutu auttoi purkamaan va-

Kuva 20 (viereisellä sivulla). Hyyppäänvuoren kanoninen maisema. (Kuva: osallistuja 1)

kiintuneita käsityksiämme, mikä vuorostaan edesauttoi oivallusten syntymistä luontosuhteisiin liittyen.

> Lajikartoitusrastilla huomio kiinnittyi siihen, millainen outo ja omalakinen ”varjomaailma” avautuu katsetta tarkentamalla. Sienten ja sammaleiden maatumisen valtakunta on jotenkin niin kovin erilainen verrattuna totunnaiseen tapaamme ajatella luontoa, kuin toisenlainen mullan pimeyttä hohkaava todellisuus puiden ja polkujen peitossa. Omalla laillaan se muistutti siitä, että luonto on lopulta ihmiselle aidosti toinen ja vieras, jotain mitä emme voi lopulta täydellisesti ymmärtää sen omilla ehdoilla. (Palautekysely, 43)

Joillekin osallistujista tutkimusruudun kaltainen luonnon tarkempi havainnointi oli tuttua jo entuudestaan, jolloin huomio kiinnittyikin muiden osallistujien kokemiin oivalluksiin ja sitä kautta herätti ajatuksia luontosuhteista ja niihin vaikuttavista tekijöistä.

> Kun itselle metsän pienet yksityiskohdat nahikkaineen yms. ovat valokuvaamisen ja runouden aihe, niin oli kiinnostavaa kuulla sellaisen ihmisen oivalluksia ja pohdintoja, joka ei niin paljon pysähdy luonnossa yksityiskohtiin. Tällainen yksityiskohtien tarkkaileminen lähentää ihmistä luontoon. (Palautekysely, 12)

Työpajan toiminta, kuten esimerkiksi luonnossa aloillaan oleminen, havahdutti osaltaan huomaamaan, miten luonnossa yleensä toimii. Toisaalta taas se herätti myös kokeilemaan uudenlaisia tapoja olla luonnossa.

> Virisi sellainen oivallus, että minulle luontevampi tapa nauttia luonnosta, tai olla luonnossa, on liikkuminen ja tutkiminen kuin paikalleen pysähtyminen. Hiljentyminen vaatisi sitten jonkun erityisen syyn (tauon pitämisen, jonkun yhdessä paikassa tapahtuvan askareen suorittamisen tai hyvin erityislaatuiseen paikkaan osumisen) tai riittävän nääntyneen olotilan. (Palautekysely, 43)

> Sain ajatuksen, että minun olisi hyvä harrastaa luontoa enemmän niin, että tulisin metsään ja vain rauhassa olisin aloillani ja nauttisin siitä, mitä näen, kuulen ja tunnen. (Palautekysely, 33)

Osallistujat itse olivat myös olennainen osa työpajan monimuotoisuutta. Kukin osallistuja tuli yhteiseen tilaan omista lähtökohdistaan, joissa nivoutuvat muun muassa kasvatus, koulutus, tiedot, tai-

dot, kokemukset, mieliala, odotukset, vireystila ja persoonallisuus. Eri taustoista tulevien osallistujien erilaiset näkemykset ja tulkinnat rikastuttivat yhteistä toimintaa, keskustelua ja työpajasta saatua aineistoa. Osallistujien tieto kietoutui tutkijoiden asiantuntijuuteen, joista yhdessä muodostui työpajassa tiedon monimuotoisuus. Toisaalta uudenlaisten kokemusten myötä osallistujien luontotietoisuus karttui. Juuri tällainen todellisessa luonnonympäristössä tapahtunut tiedon ja kokemuksen yhteen sulautuminen koettiin tärkeäksi tekijäksi, joka avarsi osallistujien ymmärrystä luonnosta. Tätä kautta työpajan koettiin muun muassa syventävän luontosuhteita ja lisäävän sen valikoimaan uusia sisältöjä.

Työpajan luomassa tilassa havainnoitiin luontoa ja sen monimuotoisuutta ennen kaikkea osallistujien puheen kautta. Kun osallistujat kertoivat näkemästään ja kokemastaan, he sanallistivat havaintojaan, ja niin siirryttiin kulttuurisen puolelle eli ihmisen tulkintaan luonnosta. Tämän myötä työpajassa voitiin tutkia, miten ihmiset siinä tilassa asettuivat kertomaan omista luontosuhteistaan. Näin tuotiin näkyväksi ihmisten luontosuhteiden monimuotoisuutta. Eri osallistujien ansiosta samalla tavalla toteutetusta työpajasta tulee aina hieman erilainen.

> Työpajassa havainnoitiin monin aistein esim. kuultiin lintujen ääniä, maisteltiin ja haisteltiin sekä tallattiin maata jalkojemme alla kulkiessamme eteenpäin. Kaikki toimet avaavat tien [luonto-] suhteen tarkasteluun. (Palautekysely, 36)

Sosiaalinen ja inhimillinen ulottuvuus luontosuhteissa

Työpajan jälkeen täytetyn palautekyselyn perusteella osallistujille jäi erityisen merkityksellisenä mieleen työpajassa koettu yhteisöllisyyden tunne, luontokokemus yhdessä (vrt. Lumber, Richardson & Sheffield 2017). Moni kertoi liikkuvansa luonnossa yleensä yksin tai valikoitujen läheisten seurassa. Siihen verrattuna ryhmässä liikkuminen ja työskentely tuntuivat erilaiselta kokemukselta. Kyselyn vastauksissa mainittiin esimerkiksi, miten yksin luonnos-

sa liikuttaessa ’minä’ ikään kuin häviää ja luontokokemus vain on, mutta nyt ryhmässä tuo kokemus jaettiin, ja suhde luontoon rakentui enemmänkin toisten ihmisten kautta. Jaetun metsäkokemuksen merkitys ilmeni jopa hämmentymisenä.

> Jaettu yhteinen luontokokemus, luontokokemuksen jakaminen toisten kanssa. Luonnon äärellä oleminen yhdessä yksilönä. Tämä ei sinänsä jäänyt mieleen, vaan itse asiassa iskostui koko olemukseen kokonaisvaltaisena ruumiillisena oivalluksena. Uudenlainen kokemus luontokokemuksen sosiaalisesta suunnasta, joka tarjosi itselle mahdollisuuden kokea minäsubjekti luonnonympäristössä. Yleisesti arkiset ryhmätilanteet toteutuvat aina sisätiloissa. Nyt luonto oli yhteinen suuri taustakonteksti. Eniten se herätti ehkä hämmennyksen tunnetta, koska oli kokemuksena uusi hämmentävä. Ja jonkinlaista avaavaa oivaltamisen tuntua jaetusta metsäkokemuksesta. (Palautekysely, 12)

> Päällimmäisenä aurinkoinen ja tuulinen sää, ja se miten ”tutuiksi” vieraat ihmiset päivän aikana tulivat. (Palautekysely, 11)

> Jos ei nyt erityisin niin ainakin ensimmäinen kokemus oli itselleni hieman epätyypillinen yhteisöllisyyden tuntu työpajaporukan kesken. (Palautekysely, 43)

> Oli hauskaa, kun ryhmä pois lähtiessä käyttäytyi kuin olisi tuntenut toisensa jo pitkään. Olin todella henkisesti vaikuttunut yhteisöllisestä työpajasta, enkä ole aiemmin kokenut vastaavaa noin voimakkaasti. Läsnäoloa seurasi voimakas väsymys seuraavina päivinä. (Palautekysely, 37)

> Jokainen kokemus on erilainen. Ja eniten eroa tässä retkessä oli, että kokemus oli jaettu. Yleensä retkeilen yksin ja jaan kokemustani vain kuvien kautta Facebookissa. (Palautekysely, 39)

Yhteisöllisyyden voimakas merkitys voi selittyä sillä, että työpajoihin oli hakeutunut luonnosta kiinnostuneita henkilöitä, jotka pääsivät työpajassa keskustelemaan luontoasioista ja ympäristöhuolista sekä peilaamaan näkemyksiään toisten samoista asioista kiinnostuneiden henkilöiden kanssa. Yhteinen luontokokemus koettiin tällöin vahvistavana. Toisten sanoittamien kokemusten kautta huomattiin samoja piirteitä omassa luontoon suhtautumisessa. Tämän ohella toisten kokemuksista saattoi oppia, ja vastaavasti keskusteluissa jaetut omat ajatukset tulivat sanoittamisen ja ääneen lausu-

misen myötä konkreettisemmiksi ja todemman tuntuisiksi. Lisäksi tässä yhteydessä oli merkitystä myös sillä, että työpaja järjestettiin ulkona luonnossa.

> Työpajan yleisenä henkenä tuntui olevan tietty tiedostava huoli ihmisen vieraantumisesta luonnosta ja ylipäänsä luonnon tilasta. Vähän edellä viitattuun yhteisöllisyyden tunteeseen tällainen ekotietoinen pohjavire kuitenkin osaltaan loi lämpimän tunteen yhteisesti jaetusta näkemyksestä, jonka myötä koki olevansa samanhenkisten ihmisten seurassa. (Palautekysely, 43)

> Oli antoisaa, kun pääsi tutustumaan eri vinkkeleihin katsoa luontoa ja eri alojen asiantuntijoiden osaamiseen, ja kun tapasi ja oli mahdollisuus keskustella niin tutkijoiden kuin työpajalaisten kanssa. (Palautekysely, 16)

> Työpaja jätti myös iloisen ja positiivisen fiiliksen. Oli todella hienoa jakaa kokemusta toisten samanhenkisten kanssa. (Palautekysely, 39)

> Pidän merkityksellisenä, että harjoite oli juuri ulkona, ja nojasin puuta vasten. En usko, että olisin päässyt samaan sisätiloissa, vaan kuka tietää?! Uutta oli olla mukana tutkimushankkeessa, joka on ulkona. (Palautekysely, 1)

Työpajatoiminnassa tapahtuva oman toimijuuden muutos auttoi osaltaan luontosuhteiden tai -yhteyksien hahmottamisessa ja sen tunnistamisessa. Avaimena tässä oli osallistujan roolin vaihtuminen toimijasta olijaksi. Esimerkiksi yhden osallistujan kohdalla se, että joku muu näki hänet tilanteessa, jossa hän tunsi sulautuneensa osaksi metsää, oli uusi ja merkittävä kokemus. Se sai hänet pohtimaan luontoyhteyttään ja toisen katseen osuutta siinä:

> Metsässä maatessa vähitellen kasvoille hivuttautuva lainehtiva auringonvalo yhdessä sen kanssa, että juuri tämän hetken äärellä toinen ihminen kuiskaten ja hiipien tulee luokseni ja toteaa, että älä säikähdä ja koskettaa minua olkapäähän toi voimakkaan jopa liikuttavan tunteen kuulumisesta luontoon. Ruumiillisena kokemuksena tämä oli lähinnä kokemus rajattomuudesta, ajattomuudesta, sulautumisesta, kaiken yhtenäisyydestä. Uusi kokemus nähdyksi tulemisesta metsässä. Sellainen nähdyksi tuleminen, että itse olen valinnut paikan ja kun toinen ihminen tulee, minun ei tarvitse reagoida, saan olla. (Palautekysely, 12)

Oma toimijuus luonnonympäristöissä havainnollistui myös sitä kautta, kun se suhteutui toisten osallistujien toimijuuksiin. Tästä esimerkkinä oli osallistuja, joka oli tottunut itse raakkumaan korpille (*Corvus corax*) ja ”juttelemaan” lintujen kanssa, mutta nyt siinä roolissa toimikin lintututkija. Osallistuja koki lintututkijan tavallaan vievän hänen tilansa metsässä ja pohti, mitä hänelle jää. Tämä oli uusi näkökulma myös lintututkijalle, joka toimi tutussa roolissaan matkiessaan lintuja ja joka oli harvoin kohdannut ketään, joka tekisi samoin. Siten toisen henkilön toimijuuden ”vieminen” yllätti ja sai pohtimaan sitä, miten ohjaajan roolissa kannattaisi kuulostella, millaisia toimijuuksia osallistujilla on, ja antaa niille enemmän tilaa. Toisaalta totutun roolin tyhjeneminen mahdollisti osallistujalle sen, että hän saattoi tarkastella ikään kuin ulkopuolisena, miltä hänen lintutoimintansa saattaa muista näyttää. Tässä mielessä työpajan sosiaalinen ulottuvuus toimi niin ikään eräänlaisena peilinä, jonka kautta osallistujat saattoivat hahmottaa oman luontosuhteensa tai -yhteytensä olemusta ja ilmenemistä.

> Myös sellainen uusi kokemuksen sävy oli, että kun ollaan metsässä, itse olen yleensä se joka kommunikoi korpille ja harjoittaa käelle kukkumista, oli mielenkiintoista, että joku toinen ottaa luonnossa tällaisen osan. Se jotenkin vapautti sekä hämmensi minua. Kun joku muu ryhmässä otti tämän lintu-ulottuvuuden haltuun, heräsi kysymys, mitä minulle on täällä metsässä. Tältä osin vapauduin suuntautumaan kohti jotain muuta, jonka tilalle ei onneksi tullut mitään. Ja tämä kokemus nimenomaan liittyy siihen, että metsässä on useampi toinen ihminen, jotka ottavat luontokokemuksesta kukin oman osansa ja ikään kuin itsellä ei ole kaikkea. (Palautekysely, 12)

Toisaalta yhdessäoloon liittyvä sosiaalisuus ja puhe saattoivat tuntua myös häiritseviltä. Ne toivat tilanteeseen lisää omaa minää ja toisaalta toisia ihmisiä, jotka molemmat tuntuivat olevan itsen ja luonnon välissä. Vuorovaikutustilanteissa keskitytään helposti enemmän muuhun kuin luontoon, jolloin niihin liittyvä puhuminen saattoi myös pienentää luontokokemusta. Metsäkokemusta oli siten osallistujapalautteen mukaan vähemmän kuin silloin, kun on metsässä itsekseen. Lisäksi työpajassa toiminta on yleensä jossain määrin järjestettyä, jolloin omaehtoiselle luonnon tarkkailulle jää

vähemmän mahdollisuuksia. Työpaja kesti viisi tuntia ja aika tuntui loppuvan kesken. Aikarajoitteen ratkaisuksi ehdotettiinkin, että työpajaa kannattaisi pidentää, jotta aikaa riittäisi paremmin sekä itselle että keskustelulle.

Lisäksi luontoon voi liittyä myös vaikuttumisen, pyhyyden ja ylevöitymisen kokemuksia (ks. esim. Chóne 2017), jotka voivat tuntua hyvin henkilökohtaisilta. Niitä saattaa olla vaikea kuvata sanallisesti, tai kokemuksen sanoittaminen ikään kuin latistaa tai tyhjentää vaikuttumisen tuoman tunnelman. Esimerkiksi yksi osallistuja koki, että sanattoman ylevän luontokokemuksen sanallistaminen tavallaan antaa sen kokemuksen pois.

Monimuotoisuuden hahmottuminen työpajassa sai meidät pohtimaan ihmisen asemaa ja suhdetta luontoon, kun havainnollistui, miten vähän oikeastaan tiedämme.[4] Tämä koski sekä osallistujia että tutkijoita, joilta osa lajeista jäi määrittämättä. Tiedon puute ei kuitenkaan haitannut luonnon ihastelua (Karvinen 1997). Työpajassa huomattiin myös, että vaikka ihminen tutkii, tarkastelee ja siten subjektivoi luontoa, on se monelta osin yhä mysteeri eikä ihmisen täysin hallittavissa.

Mitä luontosuhteisiin tulee, nousi palautekyselyn perusteella esille huomioita, joiden mukaan ihmisten luontosuhteet ovat jotain olemassa olevaa ja luonnollista, mutta niitä tutkiva työpaja on ihmisen tuote. Tämä pitää paikkansa ainakin siinä mielessä, että inhimillisyys läpäisi koko työpajan rakenteita ja toimintaa alkaen jo siitä, että työpaja päätettiin järjestää ja siihen haettiin osallistujia. Sitä emme voi paeta, että ihmisen järjestämässä toiminnassa on aina inhimillinen näkökulma mukana. Toisaalta myös luontokokemuksessa on aina mukana vähintään ihminen itse, vaikka hän olisi luonnossa yksin. Luonnon kokeminen inhimillisen suodattimen läpi on siten aina väistämätöntä. Voidaan siis ajatella, että ihmiset määrittelevät omia luontokäsityksiään suhteessa muiden ihmisten luontokäsityksiin, ja nämä käsitykset puolestaan heijastuvat heidän luontosuhteisiinsa (ks. Williams 2003). Tämänkaltaiseen ihmisten väliseen luontokäsitysten ja -kokemusten peilaamiseen työpajassamme luotu avoin ja keskusteleva tila sopi hyvin. Lisäksi siinä toteutet-

tu luonnonympäristön tarkastelu monesta eri näkökulmasta ja mittakaavasta avasi tilaa itsereflektiolle, jonka avulla huomattiin helpommin luonnon monimuotoisuuteen ja omaan luontosuhteeseen tai -yhteyteen liittyneitä piirteitä. Luonnossa toteutettu vuorovaikutteinen työpaja tarjosi siten otollisen tilan luontosuhteiden pohtimiseen.

Sisarkäsitteet luonnon monimuotoisuus, elonkirjo ja biodiversiteetti ovat tulleet varsinkin viime vuosina tutummiksi kasvavalle joukolle ihmisiä. Siitä huolimatta näiden käsitteiden syvällisempi ymmärrys saattaa jäädä monelta puuttumaan. Silloin monimuotoisuutta uhkaava luontokatokin voi jäädä hämäräksi, mistä saattaa aiheutua välinpitämättömyyden, avuttomuuden tai lamaantumisen tunteita. Monimuotoisuuden kaltaisten vaikeasti hahmotettavien käsitteiden olisikin annettava havainnollistua ihmisille kirjaimellisesti käsin kosketeltaviksi tai muuten konkreettisiksi monimuotoisella tavalla, kuten mauksi, tuoksuksi, ääneksi, tunnoksi, ajatukseksi, kuvaksi ja näiden kietoumiksi. Tällöin käsitys luonnon monimuotoisuudesta voi syventyä, ja tämä puolestaan auttaa ymmärtämään luontokadon tai muun ympäristökriisin vaikutuksia ja kenties tarttumaan toimeen luontokadon ehkäisemiseksi. Monimenetelmäinen työpajamme osoittautui monimuotoisuuden käsittelyssä kaikin puolin tehokkaaksi toimintatavaksi, joka avasi uusia ulottuvuuksia meillekin. Koemme myös, että työpajamme kautta itsessään ongelmallinen ja monisyinen luontosuhde-käsite ja siihen liittyvät syvemmät merkitykset konkretisoituivat uusilla tavoilla.

VIITTEET

[1] Lahopuu on tärkeä elinympäristö ja ravinnonlähde monelle lajille (Stokland, Siitonen & Jonsson 2012). Voimakas metsätalouskäyttö vähentää lahopuun määrää luonnontilaisten metsien useista sadoista kuutioista hehtaarilla alle 10 kuutioon, usein jopa alle 5 kuutioon hehtaarilla (Siitonen 2001). Lahopuun väheneminen onkin uhanalaisuusarvioinnin mukaan yksi tärkeimmistä syistä metsälajien uhanalaistumiselle (Hyvärinen ym. 2019). Lahopuun määrään kiinnitetään siksi huomiota luonto- ja suojelukohteita arvioitaessa.

[2] Lajihavaintojaan voi ilmoittaa esimerkiksi Lajitietokeskuksen Vihko-havaintojärjestelmään (laji.fi). iNaturalist-sovelluksella voi lähettää tuntemattomasta lajista havaintotiedot sekä kuvan muiden harrastajien määritettäväksi (https://inaturalist.laji.fi/).

[3] Työpajasta inspiraation saanut Hanna Veanderin lasikonttiin toteuttama tilataideteos *Perspektiiviä* oli nähtävillä 14.6.–4.7.2021 Jyväskylän keskustan kävelykadulla (ks. luku Monitieteisyys, tiede ja taide).

[4] Ihminen on nimennyt lajeja, mutta lajiutumista tapahtuu ihmisestä riippumatta. Eikä lajien määrittelykään meiltä usein onnistu: jotkin lajit ovat ihmiselle hankalasti erotettavissa toisistaan (etenkin sienten ja hyönteisten osalta), mutta lajien yksilöille ei. Siten ihmisen asema luontotiedon tuottajana tai lähteenä on kykyjemme ja teknisten apuvälineidemme rajaama. Lajeiksi luokittelu voi myös kuulostaa ihmislähtöiseltä puuhalta, mutta sillä on silti paikkansa. Luokittelun avulla voimme niputtaa havaitsemiamme eliöitä eikä jokaisesta tarvitse puhua erikseen. Lajien tutkiminen yksikköinä on tarpeellista esimerkiksi ekologisten ominaisuuksien hahmottamisessa ja uhanalaisuuden arvioimisessa. Ihminenkin on laji muiden joukossa. Lajimme voi ajan saatossa joko lajiutua useammaksi lajiksi tai kuolla sukupuuttoon.

LÄHTEET

Ahti, Teuvo, Hämet-Ahti, Leena & Jalas, Jaakko (1968) ”Vegetations zones and their sections in northwestern Europe”. *Annales Botanici Fennici* 5, 169–211. https://www.jstor.org/stable/23724233

Annerstedt, Matilda, Norman, Johan, Boman, Mattias, Mattsson, Leif, Grahn, Patrik & Währborg, Peter (2010) ”Finding stress relief in a forest”. *Ecological Bulletins* 53, 33–42. https://www.jstor.org/stable/41442017

Anonyymi (1993) Convention on biological diversity (with annexes). Concluded at Rio de Janeiro on 5 June 1992. *United Nations – Treaty Series* 1760, 142–382.

Anonyymi (2000) Natura 2000 Tietolomake; Hyyppäänvuori. http://paikkatieto.ymparisto.fi/natura/2018/tietolomakkeet/FI0900021.pdf (Luettu 18.6.2020.)

Berglund, Eeva (2012) ”Luonnon jälkeen”: Metsäinen kulttuuri vuosituhannen taitteen Suomessa. Teoksessa Timo Kallinen, Anja Nygren & Tuomas Tammisto (toim.) *Ympäristö ja kulttuuri.* Helsinki: Unigrafia, 39–60. http://hdl.handle.net/10138/35717

Björklund, Heidi, Parkkinen, Anssi, Hakkari, Tomi, Heikkinen, Risto, Virkkala, Raimo & Lensu, Anssi (2020) ”Predicting valuable forest habitats using an indicator species for biodiversity”. *Biological Conservation* 249, 108682. https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108682

Chóne, Aurélia (2017) Ecospirituality. Teoksessa Aurélia Choné, Isabelle Hajek & Philippe Hamman (toim.) *Rethinking nature. Challenging disciplinary boundaries*. Lontoo & New York: Routledge.

Cosgrove, Denis E. (1984/1998). *Social formation and symbolic landscape*. Madison: The University of Wisconsin Press.

Cosgrove, Denis E. & Daniels, Stephen (toim.) (1989) *The iconography of landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.

Euroopan ympäristökeskus (2008) *Luonnon monimuotoisuus – ekosysteemit*. www.eea.europa.eu/fi/themes/biodiversity/intro (Luettu 27.8.2021.)

Heil, Martin & Karban, Richard (2010) ”Explaining evolution of plant communication by airborne signals”. *Trends in Ecology and Evolution* 25, 137–144. https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.09.010

Hussain, Altaf, Rodriguez-Ramos, Jean C. & Erbilgin, Nadir (2019) ”Spatial characteristics of volatile communication in lodgepole pine trees: Evidence of kin recognition and intra-species support”. *Science of The Total Environment* 692, 127–135. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.07.211

Hyvärinen, Esko, Juslén, Aino, Kemppainen, Eija, Uddström, Annika & Liukko, Ulla-Maija (toim.) (2019) *Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019*. Helsinki: Ympäristöministeriö & Suomen Ympäristökeskus. http://hdl.handle.net/10138/299501

Karvinen, Petteri (1997) *Luonnossa kotonaan: luonto-opastuksen käsikirja.* Helsinki: Rakennusalan kustantajat.

Kontkanen, Harri & Nevalainen, Toni (2002) ”Petolinnut ja metsätalous”. *Siipirikko* 29, 1–80.

KSU-raportti (2016) *Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet*. Hämeenlinna: Keski-Suomen liitto. http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2017/03/KSU-raportti-valtakunnalliset.pdf (Luettu 21.10.2021.)

Lehtonen, Mikko (2014) *Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.

Lukkarinen, Ville (2004) Kansallisen maiseman vertauskuvallisuus ja ympäristön tila. Teoksessa Ville Lukkarinen & Annika Waenerberg (toim.) *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Helsinki: SKS, 20–91.

Lukkarinen, Ville (2015) *Piirtäjän maisema: paikan kokeminen piirtämällä*. Helsinki: SKS.

Lumber, Ryan, Richardson, Miles & Sheffield, David (2017) ”Beyond knowing nature: Contact, emotion, compassion, meaning, and beauty are pathways to nature connection”. *PLOS ONE* 12:5, e0177186. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177186

Park, Bum Jin, Tsunetsugu, Yoko, Kasetani, Tamami, Kagawa, Takahide & Miyazaki, Yoshifumi (2010) ”The physiological effects of

Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): Evidence from field experiments in 24 forests across Japan". *Environmental Health and Preventive Medicine* 15, 18–26. https://doi.org/10.1007/s12199-009-0086-9

Peter, Martina (2006) "Ectomycorrhizal fungi – Fairy rings and the wood-wide web". *New Phytologist* 171, 685–687. https://doi.org/10.1111/j.1469-8137.2006.01856.x

Raivo, Petri J. (1996) *Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa*. Oulu: University of Oulu.

RajatOn (2015) Käsitepankki. https://rajatontatiedekasvatusta.wordpress.com/kasitepankki/#K (Luettu 15.11.2021.)

Seymour, Valentine (2016) "The human-nature relationship and its impact on health: A critical review". *Frontiers in Public Health* 4, 1–12. https://doi.org/10.3389/fpubh.2016.00260

Siitonen, Juha (2001) "Forest management, coarse woody debris and saproxylic organisms: Fennoscandian boreal forests as an example". *Ecological Bulletins* 49, 11–41. https://www.jstor.org/stable/20113262

Simard, Suzanne W. (2018) Mycorrhizal networks facilitate tree communication, learning, and memory. Teoksessa Frantisek Baluska, Monica Gagliano & Guenther Witzany (toim.) *Memory and learning in plants. Signaling and communication in plants*. Cham: Springer, 191–213.

Stokland, Jogeir N., Siitonen, Juha & Jonsson, Bengt Gunnar (2012) *Biodiversity in Dead Wood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vallius, Antti (2013) *Kuvien maaseutu. Maaseutumaisemakuvaston luomat mielikuvat suomalaisesta maaseutukulttuurista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Whittaker, Robert H. (1960) "Vegetation of the Siskiyou Mountains, Oregon and California". *Ecological Monographs* 30, 279–338. https://doi.org/10.2307/1943563

Williams, Raymond (2003) Luontokäsitykset. Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 40–66.